

Om aanspreekbaar te zijn

In het televisieprogramma DWDD, de wereld draait door, werd in december een muziekstuk van John Cage ten gehore gebracht, door Reinbert de Leeuw bij de piano (<http://www.youtube.com/watch?v=j-YfadXlw68>). Reinbert de Leeuw leidde het in: de compositie bestond uit drie delen en hij zou de overgangen slechts lichtjes aangeven. Maar hij waarschuwde wel dat het stuk, 4.33 geheten, nogal contrasteerde met de drukke stijl van het programma. Het was namelijk een compositie die geheel uit stilte bestond. Tijdens de uitvoering reageerde het publiek wat lacherig en ongemakkelijk. Iemand bestudeerde zijn nagels. De presentator keek trots in het rond. En ondertussen draaide de wereld gewoon verder. Letterlijk was dat het beeld op de achtergrond, het logo van dit programma met een draaiende wereldbol. Maar ook daadwerkelijk: niemand, althans van degenen die in beeld werden gebracht, ging die stilte binnen. De tijd stond niet stil. Men bekeek de pianist. Men fluisterde iets tegen een ander. Er werd een veilige afstand tot de stilte ingenomen, door de stilte als een muziekstuk te aanhoren. Het applaus na afloop was bevrijdend.

Ik heb even overwogen om dit muziekstuk voor vandaag ook te programmeren – geen idee of onze musici aan dit toneelspel hadden willen meedoen – maar zag er van af, want wij beoefenen hier de stilte toch ook wel eens. Al is het mondjesmaat. Daar zijn wel enige woorden aan vooraf gegaan voor we het hier aandurfd en op zondag. Want stilte kan onrust geven en ongemak: je zit dan zo met jezelf te zitten. Net als bij dat muziekstuk. Maar gaandeweg hebben we hier ook de weldadigheid van stilte ontdekt. En hoe krachtig die stilte kan zijn als we hem samen dragen. Op de beste momenten is in de stilte hier hoorbaar wat ons woordeloos samenbrengt, maar op andere momenten lukt het niet. Dan lijkt de stilte geforceerd, op het verkeerde moment of zonder inhoud. Al kan iedereen dat altijd weer anders beleven.

Stilte en woorden lijken elkaars tegenovergestelden. Wie stil is zwijgt en wie spreekt gebruikt woorden. En tegelijk weten we dat dat niet altijd waar is. Stilte kan veelzeggend zijn, zoals woorden verstillend kunnen werken. Zowel woorden als stilte komen samen wanneer wij bidden. Misschien bent u geneigd bij bidden vooral aan woorden te denken. In de joodse, christelijke en islamitische gebedstradities worden immers vooral woorden aangereikt. Het roept daarom ook verwondering op dat de leerlingen aan Jezus vragen hoe ze moeten bidden. Gebeden te over zou je denken. Het Sjema-gebed, het Achtiengebed, de voortdurende zegenspreuken over bij alles wat een toegewijde jood doet, het kaddiesj-gebed, de gebeden van de Sabbat. Die leerlingen vragen Jezus hoe te bidden. Waren ze hun tradities kwijtgeraakt? Waren de woorden leeg geworden, slechts en betekenisloos? Zoals velen van ons vandaag de dag lijkt te overkomen: de oude handreikingen voor een religieuze levenshouding roepen weerstand op of ongemak. Misschien door onbekendheid, misschien door ontoegankelijkheid, misschien is dat wel hetzelfde. Kerkgang, geloof belijden, knielen, bidden, een kruisteken: wat moet je er mee?

Jezus geeft antwoord. Wie nog dacht dat bidden een vrome plicht is en iets om indruk mee te maken, wordt radicaal uit dit vooroordeel gehaald. Want juist niet de openbaarheid, niet de synagogen of kerken zijn de plaatsen om te bidden, zegt Jezus, maar de binnenkamer. 'Ga naar je binnenkamer'. Die binnenkamer verstaan wij als ons hart, of in ieder geval een ruimte in onszelf waar je alleen bent met je eigen gedachten en woorden en zwijgen. Terwijl in het Midden-Oosten de binnenkamer een ruimte was in het midden van een huis, waar de voedselvoorraad bewaard werd. Een plek dus waar je niet gezien of gehoord kon worden door anderen. Waardoor bidden geen show voor anderen kon worden van vroomheid of welsprekendheid. De binnenkamer is dus het tegenovergestelde van de straathoeken of de kerken. Als je bidt, hou het dan maar voor je, zegt Jezus.

In die stilte van ons zelf alleen - de mens alleen voor God - reikt Jezus enkele woorden aan. Niet dat ze nodig zijn, want 'alles wat je vraagt is al bekend' voegt Jezus toe. En toch reikt hij woorden aan, de woorden van wat het Onze Vader is gaan heten. Dat sindsdien wereldwijd door christenen wordt gebeden. Toch hardop samen als gezamenlijk anker of in de stilte van de binnenkamer. Het gebed dat de kernwaarden van Jezus' verkondiging samenbrengt: vertrouwen, vergeving en solidariteit. Al die woorden zijn gericht tot God. 'Onze Vader', zegt Jezus, vanuit een ervaring van grote betrokkenheid. Misschien had hij 'Onze Moeder' gezegd als hij zelf een vrouw was geweest of als zijn eigen vader meer aanwezig was geweest in zijn leven – maar de intimiteit waarmee hij Gods nabijheid vertolkte, verandert er niet door (in zoverre getuigt onze aanspreekvorm 'Eeuwige' van veel meer afstand en gereserveerdheid). In het Onze Vader reikt Jezus voorbij zichzelf naar God én naar het dagelijks leven van de mensen. Hij verbindt in dit gebed God met de wereld. En weet zichzelf, weet iedere mens al biddend als een schakel. Het gebed wordt zo een plaats waar alles samenkomt. En dat kan zoveel zijn, dat woorden, zelfs het Onze Vader, tekort schieten. Misschien bedoelde Jezus dat wel, toen hij woorden aanreikte en toevoegde dat de woorden toch al gekend zijn. Ze mogen, ze hoeven niet. Ze kunnen helpen, maar soms ook in de weg staan.

Al biddend kan het gebeuren dat de woorden niet meer hoeven, dat gebeden in hun voortdurende herhaling stil worden, dat jij als bidder stil wordt en alleen nog van 'jij in dit grote geheel, jij tegenover de Schepper'. De biddende mens reikt uit, zoekt, verlangt antwoorden, en beseft al biddend dat in al die drukke beweging het beschikbaar zijn, en zich ontvankelijk maken genoeg is, en zelfs de kern ervan. Bidden lijkt wel op het zoeken naar een dialoog - Geef toch antwoord God. Hoort u mij. Help ons dan toch - maar in al die woorden die wij spreken tot God, maken wij vooral onszelf voor Hem aanspreekbaar (Heschel p. 19). Zoals Kierkegaard beschreef: "Hoe aandachtiger en innerlijker mijn bidden werd, hoe minder ik te zeggen had. Op het laatst werd ik helemaal stil. Ik werd – en dat is misschien nog een grotere tegenstelling met spreken – ik werd iemand die luisterde. Eerst dacht ik dat bidden spreken was. Maar ik leerde dat bidden niet louter zwijgen is, maar luisteren. Zo is het: bidden wil zeggen, stil worden en stil zijn en wachten tot degene die bidt God hoort." (Kierkegaard, Dagboeken)

Jaren geleden in een groep over bidden hier zei iemand dat in het zwembad op je rug drijven, oren dicht door het water, voor haar een moment van bidden was. Het is een heel persoonlijke vormgeving van de klassieke definitie van gebed als 'het verheffen van geest en hart tot God'. Het Onze Vader, de psalmen, onze liederen of, in andere tradities, de mantra's of het chanten: het zijn beproefde manieren om ons hart te luchten en al doende de aandacht te openen voor wat groter is dan wij. Maar net zozeer kan *sacred dance* of een ander nabij zijn of grasmaaien, helpen om jezelf voor het aanschijn van God te plaatsen. Want het is niet zozeer wát je doet, maar met welke aandacht je het doet, dat het leven tot een gebed maakt. God mag dan overal te ontmoeten zijn, buiten of binnen de mens, zoals moderne theologen of oosterse wijzen verwoorden, maar de menselijke aandacht is vaak op heel andere zaken gericht. Er is een verhaal waarin een man vertelt dat hij altijd naar een open plek in het bos gaat om tot God te bidden. 'Waarom doe je dat', vraagt iemand hem, 'God is toch overal?' De man antwoordt: 'God is wel overal bij mij, maar ik ben niet overal bij God.' Laat dan deze plek hier, ons samenkomen nu, als een open plek in het bos zijn.

Mirjam Wolthuis

Gelezen: Mt 6,5-15 en uit een artikel van Anthony de Mello:

"Godzoekers (in het origineel staat: godsdienststudenten) zullen hun bijbel lezen. Maar om de andere pagina van die bijbel zal blanco zijn, om aan te geven dat gewijde woorden bedoeld zijn om stilte te scheppen en te verdiepen., Een stilte die verrijkt wordt door de heilige woorden, zoals de rijke stilte die volgt op het slaan op een tempelgong. Zij zullen evenveel tijd besteden aan de blanco pagina's in hun bijbel als aan de tekst, omdat zij alleen zo in staat zullen zijn de tekst te verstaan. Want de bijbel kwam voort uit die blanco pagina's, uit mannen en vrouwen die stil genoeg waren om een onuitsprekelijke waarheid te ervaren die zij nooit konden beschrijven, maar waarnaar zij met veel worsteling trachtten te wijzen in woorden die misschien anderen zouden brengen tot het ervaren van dezelfde waarheid. (uit: Een oosterse christen spreekt over God. Concilium 1982/9)

Om verder te lezen: A.J. Heschel, In het licht van Zijn aangezicht. De betekenis van het gebed in de joodse gedachtenwereld (Bijleveld 1994)